

вела тут кілька місяців і померла, так і не дочекавшись переведення до хірургічного відділення [6, 130]. Як бачимо, подібні випадки не були наслідком лише незадовільної діагностики. Скоріше за все вони, зумовлювалися невідповідністю між профілем значної кількості хворих, які надходили до стаціонару, і структурою ліжкового фонду лікарні. Крім цього, переважання ургентної хірургічної допомоги ускладнювало розвиток інших напрямів, створюючи перешкоди професійному зростанню хірургів. Тим не менше, нові види оперативних втручань, впроваджені в лікарні, зростали [6, 71].

На середину 1950-х рр. близько 20 % госпіталізованих становили мешканці обл., а майже 30 % пацієнтів надходили з інших районів міста. Це пояснюється не тільки обслуговуванням робітників з навколишніх підприємств, але й низкою виняткових процедур, які робили лікарню незамінним медичним закладом у Харкові. Наприклад, тільки тут надавалася допомога вагітним жінкам, хворим на сифіліс [9, 79]. Перша лікарня приймала також чимало дітей, оскільки міські дитячі лікарні не могли надати хірургічну допомогу всім. Оскільки медичні заклади, де були неврологічні ліжка, після 14 години відмовляли у прийомі навіть гострим хворим, усіх їх з різних районів міста, іноді надзвичайно важких, направляли винятково до неврологічного відділення Першої лікарні [6, 170].

Незважаючи на суттєве збільшення кількості працівників, порівняно з довоєнним часом, проблема браку молодшого і середнього медперсоналу все ще давала про себе знати, оскільки лікарня знаходилася у постійному розвитку. Так, не має вводити в оману факт майже повної укомплектованості кадрів за штатним розкладом лікарні. Наприклад, у септикологічному відділенні на 35 ліжок на нічні зміни залишалася працювати лише одна санітарка, яка була не в змозі обслуговувати усіх хворих [6, 137]. Те ж стосувалося і працівників лабораторії, кількість яких не відповідала потужності лікарні. Внаслідок цього, навіть одноразовими основними аналізами були забезпечені не всі хворі, але годинне навантаження на кожного працівника лабораторії наполовину перевищувало норму [6, 226]. Зрозуміло, що в таких умовах годі було й думати про проведення профілактичних лабораторних обстежень.

Брак кадрів зумовлювався як невідповідністю між плановою і реальною кількістю ліжок, так і подальшою спеціалізацією відділень лікарні, коли спеціалізованими ставали вже окремі палати, що формували дрібні відділення. До особливостей роботи персоналу лікарні слід додати шефську роботу над п'ятьма районами Харківської обл. Вона полягала у періодичних виїздах лікарів санавіацією до районів, з метою профоглядів, проведення лекцій, консультацій, підвищення кваліфікації місцевого медперсоналу. Подальшого розвитку за масштабами і спеціалізацією набула диспансеризація різних категорій населення району діяльності лікарні у місті.

Упродовж 1936–1955 рр. у СРСР діяла заборона на штучні аборти, крім випадків, коли продовження вагітності загрожувало здоров'ю та життю матері. Діяльність лікарні в цей час зафіксувала таке соціальне явище, як багато незаконних абортів, здійснюваних поза її межами: 1955 р. на стаціонарі гінекологічного відділення, з-поміж 619 пацієнток, 231 була госпіталізована, внаслідок ускладнень, спричинених позалікарняними абортами [6, 98]. Їхня кількість і надалі залишалася значною, попри заборону, широку антиабортну пропаганду і зв'язок лікарів з жіночим активом підприємств. Від 1955 р. аборти у СРСР були легалізовані, але через тривалу заборону, в лікарні відчувалася гостра нестача інструментів для їх проведення.

Отже, Перша клінічна лікарня від початку 1950-х рр., ставши міською, вступила в новий період розвитку. Як і раніше, за фактом, вона залишалася лікарнею невідкладної допомоги й величезного значення для Харкова та області. І якщо деякі риси в діяльності лікарні відходили у минуле (як зниження кількості пацієнтів із сільської місцевості), то ургентний статус зберігався за лікарнею протягом усього означеного періоду. Можна констатувати, що цей статус переобтяжив лікарню більшістю з недоліків у її діяльності, серед яких зустрічалося не тільки, характерне для всіх закладів, перешкодження ліжок, а й зовсім неприпустима госпіталізація хворих до непрофільних відділень, через їхню нестачу. Однак, незважаючи на фінансові труднощі, зумовлені реорганізацією, важким станом корпусів, лікарня продовжувала плідно розвиватися як практична база для наукових досліджень та першою в місті інтегрувала їхні результати у практику.

Вже в розглянутий нами період намітився напрям розвитку лікарні у бік переважання частки акушерсько-гінекологічних ліжок у загальному фонді лікарні, який у подальшому посилювався, за рахунок переведення решти спеціалізованих відділень в інші медичні заклади, і, нарешті, призвів до трансформації багатопрофільної лікарні у перинатальний центр вже у наш час. Визначення того, наскільки цей процес перетворення був природним, а також детальний аналіз розвитку лікарні у 1970–80-х рр. є предметом подальших досліджень.

1. Робак І., Демочко Г. *Медичне краєзнавство: витоки, місце, перспективи // Історичні регіони України: минуле та сучасність: Мат. Всеукр. наук. конф. – Х., 2013.*
2. Робак І.Ю. *Організація охорони здоров'я в Харкові за імперської доби (початок XVIII ст. – 1916 р.). – Х., 2007.*
3. Робак І.Ю., Демочко Г.Л. *Охорона здоров'я в першій столиці радянської України (1919–1934 рр.). – Х., 2012.*
4. *Висока нагорода – медикам // Ленінська зміна. – 1970. – 21 лютого.*
5. *Держархів Харківської обл. (далі – ДАХО), ф. Р-1962, оп. 3, спр. 219.*
6. *ДАХО, ф. Р-1962, оп. 4, спр. 10.*
7. *ДАХО, ф. Р-1962, оп. 4, спр. 321.*
8. *ДАХО, ф. Р-5125, оп. 4, спр. 257.*
9. *ДАХО, ф. Р-5125, оп. 4, спр. 97.*

Пин V.G. Features of the Kharkiv first city clinical hospital development in the 1950–60th. The author of the article made the reconstruction of the oldest Kharkiv hospital development in which context are examined the several peculiarities of the medical care about the urban population in the first decades after the Second World War. **Key words:** history of healthcare, Kharkiv, sealing of hospital beds, non-core hospitalization, unsafe abortion

С. О. Зінковський

УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВІСТЮ І БУДІВНИЦТВОМ УРСР У 1957–1965 рр.

У статті досліджено особливості організаційної побудови управління промисловістю через раднаргоспи. Розкриваються причини, які спонукали радянське керівництво до перебудови господарського механізму. Зроблено аналіз поступової централізації та ускладнення територіальної системи управління промисловістю, що призвело до згорання реформи.

Ключові слова: промисловість, реформа, раднаргосп, міністерство

Економічна ситуація у сучасній Україні характеризується наявністю великої кількості невирішених проблем. Труднощі в економіці зумовлюються протиріччями, закладеними під час проведення господарських реформ, направлених на децентралізацію економіки. Тому перед суспільством постає проблема осмислення й наявних суперечностей, й історичного досві-

ду їхнього вирішення. З цієї позиції актуальним є дослідження суспільно-економічних процесів, що відбувалися в радянський період. Необхідними є переоцінка та переосмислення господарської політики СРСР, зокрема економічних перебудов 1957–1965 рр.

Дотепер ця проблема залишається недостатньо вивченою. Після усунення від влади М. Хрущова, радянські історики не мали змоги повноцінно досліджувати реформи другої половини 1950 – першої половини 60-х рр. Незважаючи на це, дослідники історії народного господарства СРСР ввели широке коло економічної інформатики щодо параметрів і структури радянської промисловості цього періоду. Повноцінне й об'єктивне вивчення проблеми реформування промисловості України стало можливим лише з набуттям нею незалежності. Україну почали розглядати як окремих суб'єкт виробничих відносин. Позитивним моментом в історіографії проблеми стала доступність раніше засекречених архівних джерел та західних досліджень з історії радянської економіки.

Аналізуючи роботи сучасних вітчизняних дослідників, слід відмітити праці В. Барана, В. Даниленка, З. Лихолобової, Ю. Фролова, А. Саржана, Б. Лановика, М. Лазаровича, Р. Матейка, З. Матисякевича, В. Литвина, О. Ворошилова, П. Гордієнка. Втім, попри наявність деяких робіт, що торкаються реформування промисловості України другої половини 1950 – першої половини 60-х рр., ця проблема потребує додаткового опрацювання. Саме це й становить мету пропонованої розвідки.

Економіка Радянського Союзу середини 1950-х рр. мала вирішити нові завдання. Згідно з різними підрахунками, за роки четвертої п'ятирічки в СРСР близько 50 % устаткування для новозбудованих та відновлених об'єктів забезпечували репараційні поставки з Німеччини, Румунії, Угорщини та Фінляндії [1, 192]. Хоча в наступній п'ятирічці обсяг репарацій значно скоротився, вони продовжували відігравати важливу роль в якісному розвитку економіки. З вичерпанням цього джерела для розвитку народного господарства й деяким скороченням темпів економічного зростання, актуальним ставав пошук ефективніших методів господарювання. До того ж М. Хрущовим було висловлено твердження, що незабаром СРСР має наздогнати і випередити найрозвинутіші капіталістичні країни за базовими економічними показниками. Вирішення подібних амбітних завдань було можливе лише за умови здійснення зміни економічної моделі, адже, якщо за кількісними показниками економіка Радянського Союзу загалом та Радянської України зокрема могла конкурувати з західними країнами, то за якісними показниками вона залишалася далеко позаду. Це було спричинено екстенсивними, планово-директивними методами господарювання та консервативністю міністерської системи.

Реформа 1957 р. ліквідувала існуючу галузеву міністерську систему керівництва у промисловості. Було розформовано 10 союзних і 15 союзно-республіканських міністерств. В Україні ліквідовано 11 промислових міністерств (будівництва підприємств вугільної промисловості, будівництва підприємств металургійної і хімічної промисловості, вугільної промисловості, легкої промисловості, лісової промисловості, міського і сільського будівництва, паперової і деревообробної промисловості, промисловості м'ясних і молочних продуктів, промисловості продовольчих товарів, рибної промисловості, чорної металургії, а два будівельних міністерства перетворено із союзно-республіканських на республіканські). Їх заступила сис-

тема автономних раднаргоспів – управлінських структур, що здійснювали оперативне керівництво у рамках певних економічних районів. В Україні було утворено 11 таких районів. До 1 січня 1957 р. раднаргоспам було передано все майно та підприємства ліквідованих міністерств [2, 2]. Міністерства, що залишилися (такі, як міністерство хімічної промисловості, авіаційної промисловості тощо), звільнялися від безпосереднього управління підприємствами, здійснюючи свої нові функції через ради народного господарства. Збереження деяких міністерств радянське керівництво пояснювало необхідністю пришвидшеного розвитку відповідних галузей.

Тепер майже вся промисловість республіки перебувала у підпорядкуванні Ради Міністрів УРСР, зокрема рад народного господарства і місцевих рад депутатів трудящих. У рамках раднаргоспів підприємства об'єднувалися у трести й комбінати за галузевим принципом, підпорядковуючись відповідним галузевим управлінням. У вересні 1957 р. було затверджено Статут ради народного господарства, згідно з яким Рада Міністрів УРСР могла скасовувати, а Рада Міністрів СРСР – припиняти виконання постанов і розпоряджень Ради народного господарства економічного адміністративного району [3, 95].

Основою організаційної побудови раднаргоспів була адміністративно-командна система. Керівництво економічного району призначалося політичним центром. Кількість безпосереднього керівного складу раднаргоспу визначалася незалежно від кількості членів ради. Адміністративно-командна влада концентрувалася в руках оперативного керівництва. Найважливішою передумовою нормального функціонування цієї системи був розподіл управлінських обов'язків між головою та його заступниками. У віданні кожного члена оперативного керівництва перебувало декілька управлінських структур. У той же час серед цих структур завжди існувало провідне галузеве або функціональне управління, яке більшою мірою відповідало господарському досвіду і професійним знанням того або іншого керівника. Таким чином, у рамках раднаргоспів намагалися об'єднати територіальний та галузевий принципи управління промисловістю.

Прямими владними повноваженнями в масштабах раднаргоспу були наділені лише члени оперативного керівництва. Номінальне становище інших членів раднаргоспу було нижчим, ніж у голови та його заступників, але роль їх була досить важливою. Вони стояли на чолі різних управлінь у структурі раднаргоспу. Завдяки участі цих керівників, на засіданнях раднаргоспу підвищувалась ефективність його роботи, а також зменшувалась кількість помилок і прорахунків у координації виробництва. Володіючи значним досвідом керівної роботи в своїй галузі й постійно беручи участь у загальній роботі РНГ, ці люди були потенційною заміною центрального керівництва економічного адміністративного району. Втім, така структура не була стало, поступово вона змінювалася, а перебудови в управлінні раднаргоспів призводили до систематичного збільшення апарату керівництва.

Оперативна влада й контроль за роботою підприємств на місцях концентрувалися у руках голови раднаргоспу та його заступників, які в межах своєї компетенції видавали відповідні розпорядження. Центральний апарат раднаргоспів складали функціональні відділи, а в період укрупнення раднаргоспів – функціональні управління. Найбільш важливими були виробничо-технічний, планово-економічний і фінансовий відділи. Колегіальною була діяльність із розробки постанов, що

регулювали виробничий процес всередині раднаргоспу. На спеціальних засіданнях Ради вирішувались основні питання промислового розвитку, обговорювались звіти про виконану роботу, питання покращення керівництва раднаргоспом. На засіданнях раднаргоспу брали участь представники партійних органів і профспілок. Присутність перших була зумовлена необхідністю координування політичної й виробничої влад, інших – обговорення питань ведення виробництва, вирішення проблем організації праці й зарплатні.

У перші роки після реформи раднаргоспи мали права ліквідованих міністерств з основних напрямів керівництва: планування, капітального будівництва, матеріально-технічного постачання, фінансування і кредитування. Проте, вони мали погоджувати або інформувати про прийняті рішення центральні державні органи у випадках, передбачених положенням про раднаргоспи [4, 792–795.]. Враховуючи те, що перелік цих випадків постійно зростав, то з часом раднаргоспи ставали все більш залежними від рішень центральних органів.

Рада народного господарства економічного району діяла на основі колегіальності у вирішенні найважливіших питань. У той же час керівництво несло персональну відповідальність за виконання прийнятих рішень. Члени ради народного господарства та заступники її голови персонально відповідали за доручені їм ділянки роботи, а голова – за роботу раднаргоспу в цілому.

Організаційна система діяльності рад народного господарства була приблизно однаковою. Прикладом конструкції нової моделі керівництва промисловістю на базі економічних адміністративних районів може бути організація Луганського раднаргоспу. У відповідності до Постанови № 547 Ради Міністрів Української РСР від 5 червня 1957 р., було затверджено таку структуру управління промисловістю і будівництвом економічного адміністративного району: I – керівництво раднаргоспу; II – техніко-економічна рада раднаргоспу; III – функціональні підрозділи раднаргоспу, зокрема відділи: виробничо-технічний, планово-економічний, капітального будівництва, керівних кадрів і навчальних закладів, робочих кадрів, праці та заробітної плати, фінансовий, а також арбітраж, центральна бухгалтерія, перший відділ, адміністративно-господарський відділ; IV – галузеві управління, комбінати й трести [5, 2].

Тенденція зосередження головних управлінських важелів, зокрема планування, у структурі раднаргоспів надалі була зупинена зворотними процесами централізації управління. Голова Сталінського раднаргоспу І. Дядик у листі до М. Хрущова писав: «Поступово, якось методично йде централізація багатьох питань» [6, 56]. Місцеві чиновники навіть у рамках своїх повноважень мали брати дозвіл або ставити до відома республіканське керівництво. Обґрунтовуючи централізацію управління боротьбою з так званим місництвом, вище керівництво вирішило створити республіканські ради народного господарства. Як наслідок, Президія Верховної Ради УРСР 5 липня 1960 р. видала указ про утворення Української ради народного господарства, голова якої входив до складу Ради Міністрів України [7, 201–202]. Республіканська рада підпорядковувалась Раді Міністрів УРСР, а з 1963 р. ще й Раді народного господарства СРСР. Раднаргосп УРСР у межах своєї компетенції видавав постанови і розпорядження, що являлись обов'язковим для районних раднаргоспів.

Виникнення додаткових управлінських ланок, таких як Укрраднаргосп, зумовлювалося бажанням центру цілковито контролювати господарську діяльність

на місцях. Існувала практика, коли певний господарський орган, не справляючись зі своїми обов'язками, отримував над собою додаткову установу, яка складалась з досвідчених партійців і мала сприяти покращенню роботи підвідомчих органів. Проте, ця практика не покращувала ситуацію, а навпаки, призводила до збоїв у керівництві. Як зауважував голова Вінницького раднаргоспу В. Япаскурт, практика показала, що створення Української ради народного господарства ускладнило роботу раднаргоспів економічних адміністративних районів [8, 204]. Не будучи наділеною необхідними правами, ця рада була не в змозі вирішувати питання, поставлені раднаргоспами. У той же час Рада міністрів УРСР і держплан УРСР, як правило, без висновку Укрраднаргоспа не приймали рішень з поставлених раднаргоспами питанням. Таким чином, зі створенням Української Ради народного господарства для раднаргоспів економічних районів з'явилася ще одна ланка управління, яка не сприяла оперативному вирішенню питань, а викликала зайве листування. Надання ж Укрраднаргоспу всієї повноти прав з керівництва промисловістю і будівництвом республіки різко послабило би роль і відповідальність раднаргоспів економічних районів за роботу підвідомчих заводів і будівництв, призвівши по суті до відновлення колишніх міністерств. Навіть не маючи відповідних прав, головні галузеві управління Укрраднаргоспу намагались керувати підприємствами, оминаючи раднаргоспи [8, 204].

У 1960-х рр. М. Хрущов сконцентрував у руках усю повноту влади, ліквідувавши опозицію. За цих умов, політичному лідеру країни вже не потрібно було шукати підтримки в регіонах і він почав відновлювати, притаманну для планової економіки, централізацію. Означений перехід від децентралізаторської політики до різкого посилення адміністративно-командного тиску політичного керівництва на всю систему управління визначився в квітні 1962 р., після постанови Президії ЦК КПРС і вказівок М. Хрущова щодо розробки заходів організаційного характеру з поліпшення партійного і господарського керівництва промисловістю. Бюро ЦК визначило основні напрями розробки цих заходів. Серед них передбачалося підвищення рівня керівництва Вищою радою народного господарства, поліпшення роботи Держплану СРСР і подальше вдосконалення структури раднаргоспів [9, 244].

26 грудня 1962 р. відбувся ще один крок у напрямі централізації керівництва промисловістю – укрупнення раднаргоспів. Незважаючи на те, що об'єднання РНГ віддаляло адміністративне керівництво від виробництва, вище державне керівництво керувалося тим, що досвід існування раднаргоспів засвідчував деякі переваги великих економічних районів, такі як ширша промислова і сировинна база, кращі можливості для розширення спеціалізації, концентрації та кооперації виробництва, маневрування матеріально-технічними і фінансовими ресурсами. Укрупнення раднаргоспів вело до скорочення функціональних підрозділів і галузевих управлінь, відповідно зменшилась кількість працівників, зайнятих у керівному апараті раднаргоспів. Так, наприклад, Придніпровський раднаргосп було утворено на базі трьох раднаргоспів. До укрупнення в них налічувалось 76 управлінь і відділів, а в об'єднаному Придніпровському раднаргоспі – 23 галузевих виробничих управління і 16 функціональних відділів та управлінь. Чисельність апарату управління зменшилась з 1718 до 1300 одиниць [10, 163].

Згідно указу Президії Верховної Ради УРСР, замість 14 економічних адміністративних районів,

створено 7 економічних районів, а також вилучено слово «адміністративний» як натяк на прив'язку до областей. Було утворено такі економічні райони: Донецький (Донецька й Луганська обл.), Київський (Київська, Житомирська, Черкаська й Чернігівська), Львівський (Львівська, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська й Ровенська), Подільський (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська й Чернівецька), Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька й Кіровоградська), Харківський (Харківська, Полтавська й Сумська), Чорноморський (Одеська, Кримська, Миколаївська й Херсонська). [7, 201–202]. Державна Плана Комісія в цей час навіть розглядала пропозицію ліквідації раднаргоспів економічних районів і підпорядкування підприємств безпосередньо галузевим управлінням Укруднаргоспу [8, 171].

Таким чином, у першій половині 1960-х рр. реформа почала зводиться до перерозподілу владних повноважень між різними бюрократичними структурами і централізації економічних процесів. Центральні господарські органи не бажали миритись із втратою владних повноважень і почали відновлювати вплив уже в рамках нової управлінської моделі. Планова модель апріорі централізована ставала менш органічною, отримавши значну кількість командно-адміністративних центрів. Цим був незадоволений уже навіть сам М. Хрущов.

У багатьох сферах адміністративне регулювання раднаргоспів мало такі ж негативні наслідки, як і всеохоплюючий контроль ліквідованих галузевих міністерств. Система раднаргоспів не вирішила проблем командно-адміністративної моделі, зокрема таких, як дріб'язкове бюрократичне планування, фондування матеріальної й технічної бази підприємств, адміністративне регулювання цін на продукцію. Наступним кроком після розширення повноважень регіонів мало стати розширення повноважень підприємств, проте консервативні погляди в господарській еліті спричинили зворотний процес. Сутність реформ обмежувалась поверховими структурними перетвореннями у системі державного управління промисловістю. Перспективні можливості реформи, що полягали в оперативності керівництва, раціоналізації використання наявних ресурсів, поглибленні кооперації, були згорнуті в 1960-х рр., через поступову централізацію економічної моделі.

1. Панова И.А., Ускова Г.И. *История России: конспективное изложение программных тем.* – М., 2000.
2. *Держархів Луганської обл. (далі – ДАЛО).* – Ф. 2593. – Оп.1. – Спр. 14.
3. Баран В., Даниленко В. *Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) // Україна крізь віки: у 15 т.* – К., 1999. – Т. 13.
4. *Директиви КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам: в 4 т.* – М., 1958. – Т. 4.
5. ДАЛО. – Ф. 2593. – Оп.1. – Спр. 3.
6. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ).* – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 1848.
7. *Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про утворення економічних районів УРСР» // Відомості Верховної Ради УРСР.* – 1960. – № 24.
8. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 2102.
9. Дриндін В.Л. *Попытки реформирования аграрной и промышленной сфер РФ (1953–1964 гг.) в контексте специфики отечественной истории: дисс. ... д-ра ист. наук.* – Оренбург, 2004.
10. *Понизов Т. Управление промышленностью и производством.* – М., 1964.

Zinkovskyy S.O. Industry and building management in the USSR during the 1957– 1965th. In this paper the features of the industry management organizational structure through the public economic councils are researched. Reasons that prompted Soviet leadership to

restructure the economic mechanism are analyzed. The gradual centralization and complexity of the industry management territorial system, that led to the collapse of the reform are analyzed..

Key words: industry, reform, public economic council, ministries

К. С. Сидоров

ЕКОНОМІЧНІ ВЗАЄМИНИ МТС ІЗ КОЛГОСПАМИ У 1950-х рр. НА ЖИТОМИРЩИНІ

У статті досліджується процес економічних взаємин між колгоспами та МТС у 50-х рр. ХХ ст. на території Житомирщини. Ключові слова: машинно-тракторні станції (МТС), колгоспи, типовий договір

Створення машинно-тракторних станцій (МТС) передбачало раціональне поєднання організаційних форм великого колективного господарства та їх господарського самоуправління, з державними організаційно-технічною допомогою та керівництвом. Це заклалося в основу договорів між МТС і колгоспами, які відбивали суть економічних зв'язків між учасниками сільськогосподарського виробництва. На основі договірних відносин, держава впливала на розвиток колгоспного виробництва, а також вилучала значну частину сільськогосподарської продукції.

Дослідження проблем економічних взаємин між колгоспами та МТС входить в коло наукових інтересів таких дослідників, як П. Гайдуцький, М. Лобас, В. Петров, О. Голікова та ін. Найбільш повно питання висвітлюється у монографії П. Гайдуцького і М. Лобаса «Відродження МТС (Організація машинно-технологічних станцій в ринкових умовах)». В ній, на основі аналізу історичного досвіду діяльності МТС у 1930–50-х рр., опосередковано розглядається й питання договірних відносин МТС із колгоспами [1]. Оригінальні підходи до вивчення матеріально-технічного стану МТС та їх участі в діяльності колгоспів України містить дисертація Л. Ровчак [2]. У студії В. Петрова зроблена спроба визначити спільні передумови організації й розвитку системи централізованого агротехнічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників у минулому столітті [3]. Аналіз витоків постановки питання з реорганізації машинно-тракторних станцій та продажу техніки колгоспам пропонує О. Голікова у праці «Продаж техніки МТС колгоспам: до історії ухвалення рішення» [4].

Метою нашого дослідження є висвітлення економічних взаємин МТС із колгоспами у 50-х рр. ХХ ст. на Житомирщині, процес укладення між ними типових договорів та їхнє значення.

Договори між МТС і колгоспами мали суттєве організаційно-господарське значення. Внаслідок розвитку таких відносин і зростання виробничих можливостей МТС, у господарствах відбувалося й удосконалення договірних відносин. Початок договірним відносинам машинно-тракторних станцій із колгоспами поклала МТС ім. Т. Шевченка. Перший типовий договір був розроблений «Колгоспцентром» у 1930 р. і затверджений Наркомземом СРСР, наступний – затверджений Постановою Уряду в 1933 р. Деякі зміни, доповнення й уточнення у примірний договір 1933 р. вносилися 1934, 1935 і 1938 рр. На основі узагальнення попереднього досвіду роботи МТС, був затверджений третій типовий договір МТС із колгоспами, що діяв без змін до 1948 р. [1, 63]. У ньому, крім інших, були відображені такі пункти, як поліпшення використання машинно-тракторного парку, підвищення якості тракторних робіт і використання їх у найсприятливіші агротехнічні строки, своєчасне збирання врожаю і виконання планів здачі натуроплати.